

ІСТОРІЯ

УДК 929:39(477)Чубинський
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/62-1-1>

Світлана БОГАТЧУК,
orcid.org/0000-0003-0684-6106
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України та філософії
Вінницького національного аграрного університету
(Вінниця, Україна) svetabogatchuk@ukr.net

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ УКРАЇНЦЯ. ПАВЛО ЧУБИНСЬКИЙ

Дослідження цієї теми найбільше активно розпочинається за часи незалежної України.

Необхідно відзначити, що українська наука практично не володіла інформацією та знаннями про творчий шлях вченого, громадянина, українця, автора гімну України – Павла Чубинського.

Наукова і культурно-просвітницька діяльність П. Чубинського припадає на початок 60-х рр. XIX ст., коли зростає суспільно-політична активність української інтелігенції.

Ще в студентські роки Павло Чубинський (студент юридичного факультету Петербурзького університету) захопився ідеями народолюбства та народовивчення, які стали панівними серед освічених кіл Петербургу після селянської реформи 1861 р. Йому поталанило познайомитися з багатьма представниками української та російської інтелігенції.

По закінченню університету у 1861 р. ним була написана дослідницька праця «Очерк народных юридических обычаев и понятий в Малороссии», присвячена вивченню глибин культури українського народу, за яку був отримав кандидатське звання (у 22-річному віці). Так був покладений початок майбутнім етнографічним працям вченого.

Після закінчення навчання П. Чубинський повертається до Борисполя, на батьківщину, приєднується до національно орієнтованої молоді, бере активну участь у діяльності Київської громади у 1861–1863 рр., клопоче про відкриття школи в Борисполі для сільських дітей (на жаль, неуспішно).

Перебуваючи на засланні у м. Пінега Архангельської губернії з 1862 р. (однією з причин заслання стала реакція Петербурга на написання вірша «Ще не вмерла України і слава, і воля» (сучасного гімну України), Чубинський працював на посаді секретаря архангельського статистичного комітету, паралельно займався науково-дослідною діяльністю. За наукові здобутки його було обрано членом-співробітником кількох наукових товариств, у тому числі дійсним членом Імператорського Географічного Товариства.

Після повернення із заслання П. Чубинський стає одним із головних членів відродженої на початку 1870-х рр. Київської громади.

Необхідно відзначити, що у 1869–1872 рр. під керівництвом П. Чубинського були проведені етнографічні експедиції у Південно-Західний край, за матеріалами яких вийшли сім томів «Трудов этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край», які стали визначним явищем у культурному житті українського народу, переконливо показавши світові самотність української національної духовної культури.

Проведення експедиції було оцінено офіційними науковими відзнаками: у 1873 р. – золота медаль Російського Географічного товариства; у 1875 р. рада міжнародного конгресу в Парижі також нагородила етнографа золотою медаллю 2-го класу; у 1879 р. П. Чубинський отримав Уварівську премію.

Слід зазначити, що з 1872 р. по 1876 р. Павло Чубинський відіграв вирішальну роль в утворенні та діяльності у Києві Південно-Західного Відділу Імператорського Російського географічного товариства, основним завданням якого – збирати, обробляти та розповсюджувати географічні, етнографічні та статистичні відомості, переважно вивчати губернії Київського навчального округу.

Тим не менш, питання наукової, просвітницької діяльності Павла Чубинського сьогодні продовжує залишатися такою, яка потребує подальшої наукової розробки.

Ключові слова: Гімн України, наукова та просвітницька діяльність, етнографічні експедиції, офіційні відзнаки, Південно-Західний край.

Svetlana BOGATCHUK,

orcid.org/0000-0003-0684-6106

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the History of Ukraine and Philosophy

Vinnitsia National Agricultural University

(Vinnitsia, Ukraine) svetabogatchuk@ukr.net

THE LIFE PATH OF A UKRAINIAN. PAVLO CHUBYNSKYI

The research of this topic was most actively started during the times of independent Ukraine.

It should be noted that Ukrainian science had practically no information and knowledge about the creative path of the scientist, citizen, Ukrainian, author of the national anthem of Ukraine – Pavlo Chubynskyi.

P. Chubynskyi's scientific and cultural and educational activity dates back to the early 60s of the 19th century, when the social and political activity of the Ukrainian intelligentsia was growing.

Back in his student years, Pavlo Chubynskyi (a student of the Faculty of Law of St. Petersburg University) was fascinated by the ideas of patriotism and folk studies, which became dominant among the educated circles of St. Petersburg after the peasant reform of 1861. He had the pleasure of getting to know many representatives of the Ukrainian and Russian intelligentsia.

After graduating from the university in 1861, he wrote a research paper "Essay on folk legal customs and understood in Little Russia", dedicated to the study of the depths of the culture of the Ukrainian people, for which he was awarded a candidate's degree (at the age of 22). This was the beginning of the future ethnographic works of the scientist.

After graduation, P. Chubynsky returned to Boryspil, to his homeland, joined the nationally oriented youth, took an active part in the activities of the Kyiv community in 1861–1863, worked to open a school in Boryspil for village children (unfortunately, unsuccessfully).

Being in exile in the city of Pinega, Arkhangelsk province since 1862 (one of the reasons for the exile was St. Petersburg's reaction to the writing of the poem "Sche ne mërla Ukraine i slava i volya" (the modern national anthem of Ukraine), Chubynskyi worked as the secretary of the Arkhangelsk statistical committee, for his scientific achievements, he was elected an associate member of several scientific societies, including an active member of the Imperial Geographical Society.

After returning from exile, P. Chubynskyi became one of the main members of the Kyiv community revived in the early 1870 s.

It is necessary that in 1869–1872 under the leadership of P. Chubynsky, ethnographic expeditions were conducted to the South-West Region, based on the materials of which seven volumes of the "Wor" were published, which became a significant phenomenon in the cultural life of the Ukrainian people, convincingly showing the world the originality of the Ukrainian national spiritual culture.

The expedition was awarded with official scientific awards: in 1873 – the gold medal of the Russian Geographical Society; in 1875, the council of the international congress in Paris also awarded the ethnographer with a gold medal of the 2nd class; in 1879, P. Chubynsky received the Uvariv Prize.

It should be noted that from 1872 to 1876, Pavlo Chubynskyi played a decisive role in the formation and activity of the South-Western Department of the Imperial Russian Geographical Society in Kyiv, the main task of which is to collect, process and distribute geographical, ethnographic and statistical information, mainly to study province of the Kyiv educational district.

Nevertheless, the issue of scientific and educational activity of Pavlo Chubynsky today continues to be one that needs further scientific development.

Key words: *Anthem of Ukraine, scientific and educational activities, ethnographic expeditions, official awards, South-West region.*

Постановка проблеми. Залишається актуальною увага дослідників щодо питань формування поглядів видатного вченого-українця Павла Чубинського, про якого більше знаємо як творця державного гімну України.

Аналіз основних досліджень та публікацій Джерельна база проблеми наведена невеликою кількістю праць дореволюційної історії України.

Фундаментальними дослідженнями етнографічно-статистичного характеру під керівництвом Чубинського П.П. є семитомник «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край» (1872–1879 pp.), «Записки Юго-Западного отдела Императорского русского

географического общества» у 2-х т. (1873), які вражають глибиною науково-дослідницької праці в Південно-Західному краю (Чубинський П., 1872–1879).

Характеристику особистості Павла Чубинського відзначив його друг і однодумець О.Ф. Кістяківський (Кистяковский О., 1884).

У 1913 році надрукована ґрунтовна стаття відомої письменниці Русової С. «До 40-річного ювілею Південно-Західного Відділу Імператорського Географічного Товариства», в якій відзначається велика роль у створенні цього товариства талановитих українських діячів, а душею цієї справи був П. Чубинський (Русова С., 1913).

Етнографічна діяльність Павла Чубинського розкрита у монографії А. Зилья, в якій відтворено життєвий і творчий шлях Павла Чубинського, його становлення як ученого-етнографа, фольклориста, економіста, статиста, поета, громадського діяча, автора слів Державного гімну України (Зилья А., 2013).

Науковиця Березовська О.В. висвітлила участь П.П. Чубинського в діяльності українських громадівських товариств другої половини XIX ст., дослідила стан та інформативні можливості мемуаристики у показі життєдіяльності П.П. Чубинського (Березовська О., 2015).

У науковій праці Скрипник Г. «Південно-Західний відділ РГТ: новаторські дослідницькі практики і науково-організаційні здобутки» йдеться про видатні здобутки одного з найраніших науково-організаційних центрів народознавчої науки в Україні – Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, заснування й функціонування якого пов'язані з ініціативами та діяльністю фундатора вітчизняної етнографії П.П. Чубинського. Висвітлюється роль вченого в інституалізації етнології, у створенні спеціалізованого народознавчого осередку (Скрипник Г., 2009).

У монографії Чередниченко Д.С. йдеться про Великого вченого зі світовим іменем, громадського діяча і педагога, поета і перекладача, – Павла Чубинського, який своїми піснями об'єднав українців на створення нової держави. Вчений роками працював у пошуках фактографічного матеріалу, пропагував і відстоював священне ім'я П. Чубинського як автора Гімну України (Чередниченко Д., 2005).

У книзі Капелюшний В.П., Казакевич Г.М., Чернишук Н.В. досліджуються праці українських етнологів, а також методологічні принципи, на які вони спиралися, розглядаються у контексті розвитку світової етнологічної думки. Праці П. Чубинського становлять великий науковий інтерес і значною мірою не втратили актуальності досі (Капелюшний В.П., Казакевич Г.М., Чернишук Н.В., 2013).

Існує нагальна потреба у детальному та всебічному дослідженні життєвого й творчого шляху П. Чубинського.

Мета статті – спроба висвітлити життєвий шлях великого науковця, етнографа, статистика, громадянина, відданого українця Павла Платоновича Чубинського.

Виклад основного матеріалу. Народився П.П. Чубинський у небагатій дворянській родині відставного офіцера Платона Івановича Чубинського 27 січня 1839 року в Борисполі. Початкову освіту одержав від матері та домашніх учителів.

Період навчання в гімназії відіграв важливу роль у формуванні світогляду П. Чубинського. Він уже чітко орієнтувався у громадсько-політичному житті, розумів настрої і прагнення передової інтелігенції, задумувався над соціальною нерівністю, що панувала по всій Російській імперії.

У студентські роки (1857–1861 рр.) на юридичному факультеті Петербурзького університету П. Чубинський бере участь у діяльності петербурзької української громади, осередком якої стала редакція журналу «Основа», до якої входили брати Лазаревські, М. Костомаров, П. Куліш та ін. Студент П. Чубинський стане постійним автором «Основи», буде друкувати свої поезії та етнографічні дослідження (Чередниченко, 2005: с. 14).

Перша особиста зустріч молодого студента-юриста з великим кобзарем Т. Шевченко відбулася у Петербурзі 1859–60 року на перших літературних читаннях, що влаштували студенти у Пасажі та в залі «Благородного собрания». Під час похорону Тараса Григоровича Чубинський від імені студентства підготував для виголошення промову, яка в березні 1861 р. була надрукована в журналі «Основа» (Березовська, 2015: с. 71).

У 1861 році, закінчивши курс юридичних наук С.-Петербурзького університету, повертається до Борисполя, працює над дисертацією на тему «Наследство по народным обычаям, существующим в Малороссии, сравнительно с постановлениями древнего русского права», в якій ретельно розглядав у комплексі народно-юридичних звичаїв сімейні відносини. В статтях «Із Борисполя» та «З приводу розмежування», що були надруковані в журналі «Основа» восени 1861 – навесні 1862 рр., Павло Платонович гостро критикує дворянські звичаї, описує становище селян після реформи 1861 р., несправедливість розподілу землі серед бідних селян, чим викликає незадоволення місцевих поміщиків, особливо напружені відносини були з бориспільським поміщиком Ф. Треповим (Чередниченко, 2004: с. 18).

Вже на той час П. Чубинський був переконаний в необхідності навчання у школах рідною мовою, що викладання «чужою» мовою не дає бажаного ефекту: діти машинально зазубрювали навчальний матеріал, що притуплювало уяву і розум дитини. Спробував відкрити школу для дітей у Борисполі. Збирав кошти, підручники, підбирав кадри (Іллюша, 2014: с. 142).

Важливу роль в розповсюдженні національної української ідеї, любові до України, повазі до свого народу, гордості за надбання духовної культури відіграла «Українська громада» в Києві, яку очолив молодий історик В. Антонович. Ядро Київ-

ської громади складали викладачі трьох недільних шкіл, одну з яких, де працювали П. Чубинський, О. Стоянов, В. Торський та інші, називали українською (Шип, 2014: с. 82).

Основною метою зібрань «Громади» протягом 1861-1862 рр. було вивчення краю в етнографічному, політичному й географічному відношенні, сприяти розвиткові народної освіти, членами громади були надруковані програми для збирання даних з етнографії, статистики, географії. Ця робота проводилася нелегально (Шип, 2014: с. 31). Програму з юридичного напрямку розробив П. Чубинський. На засіданнях Київської громади він завжди виступав гаряче, захоплюючи слухачів своїми науковими планами.

Та, на жаль, на початку 1863 року через заборону уряду недільних шкіл, друкування підручників малоросійською мовою зібрання «Громада» припиняє свою діяльність. Громадівці привертають до себе увагу самодержавних органів влади. Під нагляд поліції потрапляє й П. Чубинський як активний член громади, автор публікацій в журналах «Основа», «Києвлянин». Чубинський керував гуртком з 20 осіб, серед яких були студенти, козаки, міщани, селяни, збиралися на хуторі Павлівка, де мешкав П. Чубинський. Жандарми зафіксували в документах, що ця молодь постійно демонстративно заявляла про себе носінням національного одягу, частими поїздками до могили Т. Шевченка до Канева. Громадівці агітували, розповсюджували прокламацію під назвою «Усім добрим людям», авторство якої, за переконанням жандармів, належало П. Чубинському (Іванова, 2015: с. 4–5).

Дослідниця Іванова Л. вважає, що Чубинський разом з однодумцями був схильний до застосування радикальних методів боротьби, аж до повалення чинного ладу, розглядаючи ідею соціального національного визволення, ідею здобуття Україною незалежності й встановлення народо-владдя (Шип, 2014: с. 84).

Це був час, коли в кожному освіченому українцеві, який не забував, що він українець, і тим більше, розмовляв і одягався як українець, влада бачила небезпечного злочинця (Шпак, 2014: с. 8).

Через підступні доноси бориспільського поміщика Ф.Ф. Трепова рішенням спеціальної комісії під керівництвом кн. Голиціна Чубинський був арештований і засланий в Архангельську губернію. Хоча, у науковців є версія, що причиною арешту та заслання було написання вірша-гімну «Ще не вмерла Україна» (Шип, 2014: с. 86). Науковець Коляда І. вважає, що на той час цей вірш був розповсюджений тільки серед друзів (Коляда, 2012: с. 50).

Гімн України

Як саме був написаний вірш «Ще не вмерла України...». На одній з вечірок «громади» в будинку, де проживав Чубинський, заспівали сербську пісню. Чубинському вона сподобалася, в ній йшлося про боротьбу за свободу. Він вийшов з кімнати, повернувся через півгодини, в руках був аркуш з написаним віршем на мотив сербської пісні (Чередниченко, 2005: с. 24).

Спершу пісню співали на сербський мотив, потім на музику Лисенка. У 1863 р. текст потрапив у Галичину, де Михайло Вербицький написав музику, відому тепер. Пісню довго вважали народною. Дослідник Дмитро Чередниченко подає 20 варіантів тексту й підкреслює, що перший рядок у Чубинського звучав так: «Ще не вмерла України і слава, і воля...» (Черкаська, 2015: с. 14).

У 1863 р. у львівському журналі «Мета» (№ 4) вперше було опубліковано вірш П. Чубинського «Ще не вмерла України...» як твір Т. Шевченка. Вірш відразу набув великої популярності народу, який упродовж усього свого історичного розвитку активно і постійно дбав про державність, свободу, а також самовіддано служив Батьківщині. Особливість цього геніального твору полягає в тому, що він звертається і до розуму, й до серця людини (Зубченко, 2014: с. 74–75).

Цей вірш використовувався під час урочистостей у період Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр., в битві під Крутами молоді українці, які захищали Київ, співали цю пісню-гімн. У 1939 р. – проголошений гімном новоутвореної Карпатської України, гуртував вояків УПА. Він заборонявся угорським і радянським урядами. Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. дало нове народження національного гімну П. Чубинського, М. Вербицького. Указом Президії ВР України від 15 січня 1992 р. затверджений як Державний Гімн, закріплений статтею 20 Конституції України, прийнятій на V сесії ВР України 28 червня 1996 р.

Сьогодні, як ніколи, Гімн України став національною святинєю українського народу. І не тільки дорослі, а й маленькі рученята тягнуться до сердечка, коли звучить державний Гімн. Тому ми звертаємося до цієї людини, яка дала українцям ці урочисті, непокірні, непохитні слова боротьби за свою незалежність.

На засланні в Архангельській губернії

Перебуваючи в Архангельську на засланні, будучи під наглядом поліції, Чубинський написав понад 50 наукових праць, статей, програм (Зиль, 2014: с. 13).

П. Чубинський звернувся з проханням до губернатора про призначення його на посаду слідчого, мотивує, що має вищу юридичну освіту та кандидатський ступінь. Отримавши з міністерства внутрішніх справ позитивне клопотання, 2 січня 1863 р. архангельський губернатор Арандаренко А. призначив П. Чубинського судовим слідчим Пінезького повіту, де він служив майже дев'ять місяців до 29 жовтня 1863 р. (Дудко, 1999: с. 168).

У своїх листах до рідних Чубинський писав про свої відчуття на чужині, що йому хотілося бути там, де всі близькі серця, де всю ніч співають дівчата, де рідне поле та співає соловей (Шпак, 2006: с. 10).

Одночасно з державною службою на півночі Російської імперії П. Чубинський займається етнографічно-статистичним дослідженням краю: організовує експедиції у Карелію та Печорський край (з 10 квітня по 10 жовтня об'їздив сім губерній: Архангельську, Вологодську, Олонецьку, Новгородську, Костромську, В'ятську, Пермську), досліджує місцеві північні ярмарки, особливості хлібної торгівлі, лляного виробництва, суднобудування та звіроловства, вивчає демографічну ситуацію у м. Архангельськ, обґрунтовує необхідність спорудження В'ятсько-Двінської залізниці, що викликало великий інтерес в Петербурзі. Пізніше бере участь в організації Ломоносового ювілею та відкритті ломоносівської школи тощо (Зиль, 2014: с. 22).

У той час територія Архангельської губернії становила площу понад 700000 кв.км і була більшою за територію сучасної України. Йому доводилося здійснювати наукові експедиції в надзвичайно складних умовах бездоріжжя, долати відстані пароплавами, пробиратися вузькими потічками на човні, їхати верхи на коні та пройти пішки сотні кілометрів (Маурітсон, 2012: с. 12).

Північ для Чубинського стала справжнім життєвим університетом, де гартувалися характер і воля, мужнів талант вченого-етнографа, економіста й статиста (Зиль, 2006: с. 7).

Губернатор С. П. Гагарін клопотався про нагородження Чубинського орденом Станіслава II ступеня з імператорською короною. Це був безпрецедентний випадок, коли політичного заслання представляли до державної нагороди. Тому міністр внутрішніх справ поклопотався перед імператором зняти з Чубинського поліцейний нагляд та дозволити йому, як дійсному членові Російського географічного товариства, виїхати до України (Маурітсон, 2012: с. 12).

Матеріали Північної експедиції на майже 300 сторінках вразили науковців своєю широтою, масштабами дослідження, що наукові досягнення

етнографа достойно оцінили й тогочасні імперські наукові товариства – Павло Платонович був обраний: членом-кореспондентом Імператорського московського товариства сільського господарства, членом-працівником Імператорського вільного економічного товариства, членом-працівником Імператорського російського географічного товариства (пізніше дійсним членом), дійсним членом товариства любителів природознавства, антропології й етнографії Московського університету, був нагороджений першою срібною медаллю Імператорського російського географічного товариства. У 1868 р. під час поїздки до Петербурга з доповіддю про результати північної експедиції, за сприяння дійсного члена Імператорського російського географічного товариства П.П. Семенова Тянь-Шанського, П. Чубинський отримує дозвіл жити в столиці та всіх губерніях Росії, повернутися в Україну. Його досягнення на Півночі були: у квітні 1869 р. великий князь Олексій Олександрович дарує П. Чубинському смарагдовий перстень за успішний збір даних про північні губернії Російської імперії (Коляда, 2012: с. 9).

16 травня 1869 р. дійсний член Імператорського Російського географічного товариства П. Чубинський «з височайшого соізволення» командирється в Україну для етнографічно-статистичних досліджень ще одного малодослідженого краю – південно-західного (Шпак, 2006: с. 10).

Науково-дослідницька діяльність Павла Чубинського

У січні 1865 р. Російське Географічне Товариство почало обговорювати питання організації експедиції з генерал-губернаторами краю, проте у відповідь на запит товариства в березні того ж року міністр внутрішніх справ П. Валуєв не дозволив її проведення. Попри відсутність формального узгодження, у квітні 1866 р. на засіданні відділу етнографії Російське Географічне Товариство було створено комісію з підготовки експедиції та отримали дозвіл з боку міністерства. Зважаючи на досвід діяльності П. Чубинського на півночі Росії, у Петербурзі вирішили обрати саме його для проведення запланованого дослідження Південно-Західного краю.

З середини травня 1869 року П. Чубинський розпочав безпосередню підготовку до спорудження наукової етнографічно-народознавчої експедиції. Були розіслані етнографічні програми особам, що добре знали життя на місцях і могли подати важливу й цікаву інформацію, відповідні матеріали. Про підготовку експедиції постійно повідомлялося в губернських газетах Південно-Західного краю, а також у «Подоль-

ских епархиальных ведомостях». Допомагали етнографу і вчені: І. Новицький, О. Потебня, О. Кістяківський, В. Костомаров, В. Антонович та інші. Зокрема, І. Новицький, передав у розпорядження Чубинського п'ять тисяч записаних ним раніше пісень, О. Кістяківський надав цінні записи з ухвал волосних судів і додав історичний нарис цієї інституції. В. Антонович зробив виписки з судових процесів минулого століття про відьомство та чаклунство. М. Лисенко поклав на ноти видані у «Працях» мотиви весільних та інших обрядових пісень Бориспільщини (Шаров, 1999: с. 461). Надсилали відомості губстаткомітети, земські управи, мирові посередники, окремі фольклористи та етнографи (Телегуз, 2014: с. 65). У результаті вже в березні 1869 р. самих пісень у П. Чубинського назбиралося близько 10 тис., а загальна кількість матеріалу невпинно зростала.

Фінансування цієї експедиції було невелике. Російське Географічне Товариство спромоглося виділити лише 3 тис. рублів (Шпак В., 2006: с. 10).

Експедиція П. Чубинського здійснила три подорожі з 1869 р. по 1870 р. губерніями Південно-Західного краю; вивчила життя українців у сотнях повітів, відслідковуючи кожну сторінку життя народу (Мудрість віків, 1995: с. 7).

За першим маршрутом експедиція проходила від Києва до Канева, потім долиною річки Рось по кількох повітах Київщини до Бердичева та Житомира. Звідси вздовж річки Случ через Новоград-Волинський і Старокостянтинівський повіти в Подільську губернію (Проскурівський, Ушицький та Кам'янець-Подільський повіти). Далі маршрут пролягав на Бессарабію і Польщу, де було охоплено 9 повітів Седлецької та Люблінської губерній і Холмщину. На зворотному шляху П. Чубинський побував у Кременецькому, Дубенському, Володимир-Волинському повітах Волинської губернії, Грубешові Люблінської губернії, містах Ковелі, Луцьку, Рівному, Овручі, Малині та Радомишлі (Остапенко, 2004: с. 93).

Взимку 1869 року дослідник відвідав Радомишльський повіт Київської губернії, Ковельський, Луцький, Рівненський, Овруцький повіти Волинської губернії і завершив мандрівку в Радомишлі.

Влітку 1870 р. разом з І. Чередниченком та В. Кравцем П. Чубинський об'їздив південні повіти Київщини (Черкаський, Звенигородський, Уманський, Сквирський, Чигиринський); Переяславський і Золотоніський повіти Полтавської губернії; Гайсинський, Ольгопільський, Балтський, Ямпільський, Могилівський, Летичівський, Літинський, Вінницький і Брацлавський повіти на Поділлі та завершував експедицію у

Липовецькому, Сквирському й Васильківському повітах (Тимчик, 1999: с. 80).

Улітку 1869 року П. Чубинський разом з помічником Іваном Чередниченком об'їхав за п'ять місяців 36 повітів. Друга експедиція розпочалася взимку 1869-го, третя – влітку 1870 року. Всього було охоплено дослідженнями 56 повітів. Зібрано величезний обсяг матеріалів: обрядових пісень записав близько 4000; родини, хрестини, похорони записав у кількох місцях; весіль описано ним більш як у 20 місцях, казок – близько 300. У своїх записах фіксував дані про зарплатню українських людей, про їхні характерні заняття, урожайність, про вплив селянської реформи на економічний побут народу, про торгівлю лісом, тютюнництво, шовківництво, виноробство тощо. Успішній роботі експедиції сприяло багато культурно-громадських діячів, зокрема М. Драгоманов, В. Антонович, М. Лисенко, О. Русов, М. Костомаров, О. Кістяківський, В. Самиренко (Зиль, 2013: с. 8).

Для зовнішньої характеристики особистості П. Чубинського варто звернутися до спогадів його однодумців. Ось як характеризував вченого його друг і соратник О. Кістяківський: «Відрізнявся живим характером, прямий та відкритий. Не без малоросійського юмора, но чуждый желчности и сарказма, иногда по наружности резкий, он был большой добряк. Он обладал прекрасным даром слова и по временам обнаруживал признаки истинного красноречия. Он не лишен был поэтического дара, или по крайней мере настроения. По природе он был безкорыстен, и это доказал во время экспедиции, вкладывая и свои средства. Он был одарен замечательным организаторским талантом для выполнения научных работ, исследований. Воодушевляет других на труд, сгруппировать вокруг себя работников, заставит каждого выполнять свою часть работы – это было его призвание» (Кістяковский, 1884: с. 348).

Завдяки таланту, титанічній енергії та неабияким організаторським здібностям П. Чубинського за два роки було підготовлено до друку семитомне видання «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край», «Календар Південно-Західного краю», декілька збірників та статей. За цей час було записано близько чотирьох тисяч обрядових пісень, триста казок, вибрано сотні ухвал з книг волосних судів. За висновками митців, ця експедиція була найвизначнішим явищем в історії тодішньої етнографії.

Неперевершеним і досі її результатом стало створення всеосяжної бази пам'яток фольклору та описів етнографічних явищ, що документально увиразнювала Україну як етнонаціональну ціліс-

ність у межах усіх етнографічних земель; формування багатотомної, узагальненого характеру праці про мовну самобутність, звичаєво-обрядову, духовну й матеріальну культуру українства (Скрипник, 2009: с. 60).

Чубинський обирає метод об'єктивного подання матеріалу, оскільки до нього не було зібрань етнографічного характеру про Україну.

Статистично-етнографічні експедиційні дослідження під керівництвом Чубинського, що охопили більшу частину етнографічної України, постають відтак правдивим науковим подвижництвом, яке спонукало до пробудження національної свідомості (Скрипник, 2009: с. 61).

Дослідниця Міщанчук Н., досліджуючи діяльність М. Лисенко, відзначає, що він став учасником масштабних статистично-етнографічних експедиційних досліджень під керівництвом П. Чубинського, що охопили більшу територію України та заклали підґрунтя для діяльності Південно-Західного відділу. У третьому томі «Трудов этнографически-статистической экспедиции в Западно-русский край», підготовлених до видання П. Чубинським, було опубліковано записані М. Лисенком календарно-обрядові пісні (Міщанчук, 2021: с. 44).

У Парижі «Праці етнографічно-статистичної експедиції» П. Чубинського було відзначено медаллю другого класу. Натомість у Росії його вшанували нагородами Академії наук і Російського географічного товариства. У 1877 р. Російське географічне товариство клопотало, щоб працю П. Чубинського зарахували йому як перебування на державній службі (Кистяковский, 1884: с. 346).

Сам Павло Чубинський писав: «Малорусский народъ прожилъ жизньъ полною драматизма. Украина была поприщемъ постоянной борьбы. Народъ испыталъ всевозможныя бедствия и отъ внешнихъ и отъ внутреннихъ враговъ. Но онъ не оставался пассивнымъ. Онъ мстиль врагамъ, онъ обнаруживалъ геройские подвиги. Само собою разумеется, что народное творчество воспѣло эти подвиги, воспело своихъ любимыхъ героевъ. Песня-это душа народа, въ ней – чувство и мысли его. Но независимо отъ еннаго творчества, народъ хранитъ воспоминания о Давно прошедшемъ, передавая ихъ по преданю отъ одного поколенія, къ другому. Но песня, передаваемая отъ поколенія къ поколенію сохраняетъ долго свою типичность. Ее стараются перенимать въ томъ виде, какъ она поется. Какъ бы не искажались преданія, въ нихъ всегда заключается драгоценный матеріалъ дая истори народа. Они показываютъ какъ народный умъ и народ-

ное чувство относятся къ известному событію» (Записки Юго-Западного отдела, 1877: с. 291).

Оцінку діяльності П. Чубинського було висловлено членом Петербурзької академії наук Олександром Веселовським: «Труды этнографической экспедиции» Чубинского по богатству данных могут быть поставлены в параллель только с двумя памятниками европейской этнографической литературы: «Lud polski» Кольберга и «Bibliotheca della tradizione popolari» Питре» (Мауритенссон, 2012: с. 12).

В одному з випусків журналу «Киевской старины» надана характеристика діяльності експедиції: «Материалы, касающиеся народных представлений и верований, относящихся к миру внешнему, к человеку и к миру духовному, до появления первого тома «Трудов» составляли достояние захудалых провинциальных изданий, появляясь в них изредка, без системы и совершенно случайно. «Народный Дневник» (2-й том «Трудов»), свод народных верований, приуроченых к годовому религиозному и рабочему народному обиходу – оставил за собой далеко отдельные и не полные исследования и замечания М.Максимовича и Маркевича. Том 3 – «Сказки» содержит в себе 296 номеров. Все сказки его сборника появились в первый раз. В томе 5 отделе свадьбы посвящено 500 страниц. Сюда вошло 1943 свадебных песни и песенных отрывков. Бытовых песен, составляющих пятый том, напечатано 1884 на 1209 страницах. Такого числа нет ни в одном из малорусских сборников, хотя все они, кроме бытовых песен, содержат в себе песни обрядные и нередко исторические. Собрание материалов по народным юридическим обычаям (т. 6) до сих пор является единственным, что в значительной степени можно сказать и о собрании этнографическо-статистических данных о малороссах юго-западного края; (т. 8) их численности, жилищ, утвари, орудиях, одежде, пище и бытовой обстановке, вообще и о материалах для изучения наречий, поднаречий и говоров южной Руси и экономических данных о положении малорусского крестьянства» (Кистяковский, 1884: с. 350).

Завдяки експедиції Чубинського збереглися матеріали про стан торгівлі в різних місцевостях, бджолярства, тютюнництва, виноробства, шовківництва, броварства, які науковці могли використовувати у своїх дослідженнях з української історії другої половини XIX ст. (Павло Чубинський, 2009: с. 8).

У 1873 році Російське географічне товариство присудило Чубинському золоту медаль за здійснену ним статистично-етнографічну експедицію в Південно-Західний край, визнавши, що зібраним ним матеріали мають важливе значення для науки

етнографії. У 1877 році роки експедиції були зараховані Чубинському як державна служба.

У 1875 році Павло Чубинський за праці з етнографії та статистики отримав золоту медаль 2-го класу ради міжнародного конгресу в Парижі. У 1879 році – Уварівську премію за роботу експедиції в Південно-Західному краю (Кистяковський, 1884: с. 346).

Один із соратників П. Чубинського антрополог та етнограф Ф. Вовк залишив нам високу оцінку його наукового доробку: «Його збірник становить величезний, досі майже не опрацьований і не використаний науковий матеріал, якого вистачить ще на довго». Між тим, «слід, залишений ним в етнографії України, такий великий, заслуги його такі значущі, що їх вистачило б і на кількох професійних вчених...» (Скрипник, 2009: с. 4).

Сам же, Павло Платонович досить скромно оцінив свій науковий доробок, вважаючи, що після видання Номисом збірника «Українські приказки, прислів'я і таке інше» за глибиною та обсягом опрацьованого матеріалу в ньому будь-яке інше видання здаватиметься бідним.

Велику роль «Праці» відіграли у розвитку культурного і національного самоусвідомлення українців. За спогадами Ольги Косач-Кривинюк маленька Леся Косач (Українка), вважала найулюбленішими книжками саме томи з казками й піснями (Шпак, 2014: с. 8).

Закінчивши таку важливу для науки роботу, П. Чубинський не сидів на місці. Щоб мати заробіток, у другій половині 1870 року переїхав до Городища (нині Черкаська область), влаштувався на роботу в адміністрацію фірми «Брати Яхненки й Смиренки», де мав вивчити процес цукроваріння і збирати статистичні відомості цукрових заводів. Разом з тим продовжує підготовку до друку зібраних етнографічних матеріалів.

Південно-Західний відділ Російського географічного товариства

Чубинського обрали секретарем Київського відділення Російського технічного товариства. У січні 1872 р. звернулися до генерал-губернатора князя О. Дондукова-Корсакова з проханням бути покровителем відкриття у Києві Південно-Західного відділу Російського Географічного Товариства для поліпшення вивчення краю та клопотати перед вищими колами Петербурга про відкриття в Києві відділу як наукової установи.

Ініціатива Чубинського не виявилася марною. 13 лютого 1873 р. відбулося офіційне відкриття Південно-Західного відділу Російського географічного товариства з участю самого генерал-губернатора О. Дондукова-Корсакова, який заявив

про готовність сприяти його діяльності. Головою відділу обрали Григорія Павловича Галагана, а керівником справами – Павла Чубинського. Офіційно Південно-Західний Відділ Імператорського Російського Географічного Товариства був відкритий 13 лютого 1873 р. (Чередниченко, 2005: с. 252–254).

Південно-Західний відділ Російського географічного товариства (1873–1876) був важливою складовою українського національного життя другої половини ХІХ ст. Його відкриття частково задовольнило назрілу інтелектуальну потребу національного самоусвідомлення тогочасного українського суспільства (Міщанчук, 2021: с. 43–44).

До його складу входили такі відомі вчені та професори Київського університету, як В. Антонович, М. Бунге, М. Драгоманов, О. Кістяківський, А. Рогович, Н. Тумасов, М. Яснопольський, а також мовознавець П. Житецький, етнографи П. Чубинський, О. Русов, фольклорист І. Рудченко (брат Панаса Мирного), економіст І. Зібер, композитор М. Лисенко, антрополог Ф. Вовк, письменник-актор М. Старицький та інші. Відділу надавали допомогу такі віддані справі етнографи-збирачі, як І. Новицький, І. Манжура (Петрук, 2002: с. 13).

За три роки існування Відділу 182 кращих українських науковців та громадських діячів, більшість яких входили до Київської громади, були залучені до активної наукової та культурно-освітньої діяльності (Коляда, 2008: с. 7).

З перших днів свого існування Південно-Західний Відділ розгорнув активну культурно-просвітницьку та науково-дослідну діяльність, що полягало, в першу чергу, у вивченні сучасного й минулого українського народу. Усього за кілька років ця наукова установа видала два томи «Записок Південно-Західного Відділу імператорського Російського Географічного Товариства», де були опубліковані праці М. Драгоманова, В. Антоновича, П. Чубинського, Ф. Вовка та багатьох інших вчених (Павло Чубинський, 2009: с. 9).

За два роки Відділ зібрав досить значну бібліотеку, в якій налічувалося понад 1000 книг і брошур з етнографії, статистики, земської справи, археології, історії, географії, природничої історії та ін. Крім того, Географічне Товариство створило музей (з географії та етнографії), в якому зберігалося понад 3000 предметів одягу, прикрас, дитячих іграшок, сільськогосподарських знарядь, колекцій монет, птахів, мінералів та ін. (Чередниченко, 2005: с. 281).

Письменниця С. Русова захоплювалася П. Чубинським, якого вона вважала старшим наставником, і у своїх спогадах пише: «Він так

хотів у ті глухі часи виявити всю багату індивідуальність народу України, всю красу її фольклору!» (Русова, 1937: с. 144).

У 1877 р. за ініціативою Південно-Західного Відділу було видано тритомне зібрання творів першого ректора Київського університету імені Св. Володимира Михайла Максимовича, вперше було опубліковано українську думи й пісні з репертуару кобзаря Остапа Вересая, що підтверджувало його статус розповсюджувача культурно-просвітницьких та національних ідей. (Шаров, 1999: с. 462).

Серед членів Відділу виникла ідея мати власний журнал чи газету, де можна було б популяризувати свої наукові праці серед молоді, залучати її до національного руху, висвітлювати насущні потреби українського народу. У серпні 1874 – липні 1875 рр. Відділу вдалося перебрати під своє керівництво видання часопису «Киевский телеграф», до редакції якого увійшли В. Антонович, Ф. Вовк, П. Чубинський, М. Драгоманов, М. Зібер та інші. На сторінках часопису друкувалися численні матеріали з етнографії, історії та мови (Коляда, 2008: с. 9).

2 березня 1874 р. членами Південно-Західного відділу Російського Географічного Товариства було проведено одноденний перепис населення м. Києва. До Розпорядчого комітету також увійшов П. Чубинський. Розпочався перепис о 19-й годині 2 березня і був завершений до 24-ї години. Даний перепис дав можливість дізнатися реальну цифру киян, розподіл київського населення за місцем народження, за віком, за сімейним станом, за мовними ознаками та національністю, за віросповіданням та ступенем грамотності. Відділ не обмежився виконанням суто офіційних завдань, а використав його і для глибокого ознайомлення із побутом населення (Остапенко, 2004: с. 95).

Працюючи на посаді діловода Відділу П. Чубинський не залишає наукову діяльність, а готує наукові доповіді та реферати («Село Сокиринцы и сокиринское ссудо-сберегательное товарищество», «Несколько народных исторических преданий», «Инвентарь крестьянского хозяйства», «Обзор данных о населении Киева по переписи 1874 года»); виступає основним організатором проведення перепису у м. Києві 2 березня 1874 р.; активно друкується на сторінках «Киевского телеграфа» тощо (Коляда, 2008: с. 16).

Одним з найвидатніших здобутків Південно-Західного Відділу Імператорського Російського Географічного Товариства в напрямі популяризації досягнень українських вчених українознавців було проведення III Археологічного з'їзду, що відбувся у Києві 2–21 серпня 1874 р. На з'їзді, який

отримав статус міжнародного в зв'язку з участю в його роботі таких видатних російських вчених, як І. Срезневський, Д. Ілавайський, О. Міллер, М. Костомаров, а також, відомих в широких колах слов'янства О. Колера і Я. Ганоля з Праги, Є. Кости з Людляни, Ю. Даничича і С. Новаковича з Белграда, Б. Дудика і Г. Венкеля з Моравії, Ф. Рачки із Загреба, С. тарновського, Д. Самоквасова, І. Скимборовича з Польщі, Україну (Південно-Західний край) представляв 121 вчений, з них – 86 професорів та археологів з Києва. Робота з'їзду показала усьому світу всі духовні скарби українського народу.

На жаль, спеціальна комісія по розслідуванню в травні 1876 р. прийняла Постанову про заборону українських видань та закриття Київського Відділу Географічного товариства, а М. Драгоманову та П. Чубинському було заборонено проживання в столицях (Коляда, 2008: с. 10-12). П. Чубинському, до того ж, було заборонено жити в Київській, Волинській, Подільській, Харківській, Катеринославській, Херсонській, Воронезькій губерніях.

Необхідно відзначити, що обставини змусили його змінити вид діяльності. З 1877 р. він служить в Міністерстві шляхів сполучення, займав високу посаду в департаменті, отримав доручення щодо заснування, розширення та організації залізничних училищ. Займається питаннями створення пенсійних кас для забезпечення службовців залізниць, відмінно виконуючи свої повноваження (Кистяковский, 1884: с. 347).

У квітні 1879 року П. Чубинський вимушений був подати у відставку через важку хворобу. Довгий час він був прикутий до ліжка. 26 січня 1884 року еликий українець Павло Платонович Чубинський помер.

Етнограф О. Пипін, характеризуючи життєвий шлях П. Чубинського, відзначав, що вчений створив новий тип науковця, який необхідний науці, за складом розуму, за особистим характером, за методами дослідження Павло Платонович був чудовим етнографом-збирачем, єдиним у своєму роді у цій галузі. Він охарактеризував Чубинського як людину, яка прагне служити народові, присвятивши йому свою працю і знання (Черденченко, 2005: с. 314).

Висновки. Підсумовуючи, слід відзначити, що все своє коротке життя (45 років) Павло Чубинський присвятив боротьбі за відродження української мови, української культури, української етнографії.

Погляди П. Чубинського формувалися в період зростання суспільно-політичної активності української інтелігенції, що відбувалось у другій поло-

вині XIX ст., коли наголошувалося на необхідності утвердження самобутності мови, культури українського народу, надаючи у цій справі найважливішого значення питанням розвитку освіти. Павло Платонович досить швидко приєднався до національно орієнтованої молоді, поринув у суспільно-політичне життя, присвятивши себе служінню інтересам України.

Наприкінці 1862 року П. Чубинський написав вірш-пісню «Ще не вмерла України і слава, і воля» (сучасний гімн України), який швидко поширився серед борців за національну справу. Написання цього вірша стало однією з причин заслання Чубинського на північ.

Період шестирічного проживання на півночі європейської Росії в Архангельській губернії (1863–1869) приніс йому загальноімперську славу як вченого-етнографа та статиста. Наукові досягнення етнографа достойно оцінили й тогочасні імперські наукові товариства – Павло Платонович був обраний членом-співробітником кількох наукових товариств, у т.ч. дійсним членом Імператорського Російського Географічного Товариства, яке нагородило його срібною медаллю.

З 1869 р. по 1870 р. експедиція під керівництвом П. Чубинського здійснила три подорожі губерніями Південно-Західного краю; вивчала життя українців у сотнях повітів. Вихід у світ семи томів «Праць» став визначним явищем

у культурному житті українського народу, переконливо показавши світові самобутність національної духовної культури.

Вихід у світ семи томів «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край» став визначним явищем у культурному житті українського народу, переконливо показавши світові самобутність національної духовної культури.

Вирішальну роль Павло Чубинський відіграв у відкритті у Києві Південно-Західного Відділу Імператорського Російського географічного товариства розгорнув активну культурно-просвітницьку та науково-дослідну діяльність, що полягало, в першу чергу, у вивченні сучасного й минулого українського народу (популяризація української пісні, української народної музики, кобзарського співу, формування бібліотеки, в якій налічувалося понад 1000 книг і брошур з етнографії, статистики, земської справи, археології, історії, географії, природничої історії).

Власні фольклорно-етнографічні дослідження та залучення порівняльного матеріалу роблять його праці ледь не енциклопедичним посібником народної духовної культури. Він значно розширив межі тогочасних досліджень, удосконалив справу збирання і опрацювання фольклору на науковій основі, зумів органічно поєднати історичні, статистичні, правові, економічні дані з багатощими фольклорними та етнографічними матеріалами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования : в 7 т. Санкт-Петербург : [б.и.], 1872-1878. СПб., 1877. Т. 7. Вып. 2 : [Малоруссы Юго-Западного края] / изд. под наблюдением П. А. Гильтебрандта. С. 343–608.
2. Записки Юго-Западного отдела Императорского русского географического общества. В 2-х т. Киев, Типография Университета Св. Володимира, 1873. Т. 1. 366 с.
3. Кистяковский А. Павел Чубинский. Некролог. *Киевская старина*. 1884. Т. 8. С. 343–350.
4. Русова С. Мої спомини. Львів: Хортиця, 1937. 284 с.
5. Зиль А. Павло Чубинський: енергія душі та розум : [про твор. шлях видат. укр. народознавця, етнографа, поета Павла Чубинського]. *День*. 2013. 1–2 лютого. С. 8.
6. Зиль А. Він сам визволив себе із заслання : [до 170-річчя від дня народж. Павла Чубинського]. *Дзеркало тижня*. 2009. 24 січня. С. 9.
7. Чередниченко Д. Безсмертне слово поета як основа народної пісні і Державного гімну України [Ноты, рукопись] : [До 165-річчя від дня народження Павла Чубинського]. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 1/2. С. 18–21.
8. Березовська О. В. Павло Чубинський у громадівському середовищі другої половини XIX ст. (за спогадами сучасників). *Архіви України*. 2015. № 2. С. 69–79.
9. Скрипник Г. А. Південно-Західний відділ РГТ: новаторські дослідницькі практики і науково-організаційні здобутки. *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 6. С. 58–77.
10. Чередниченко Д. Павло Чубинський. Київ: Альтернативи, 2005. 374 с.
11. Капелюшний В. П., Казакевич Г. М., Чернишук Н. В. Українська етнологія у європейському контексті (друга половина XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.). Вінниця: ГОВ «Нілан-ЛТД», 2013. 208 с.
12. Дудко В. Павло Чубинський і літературний фонд [Текст]. *Київська старовина : Науковий історико-філологічний журнал*. 1999. № 1. С. 165–175.
13. Іллюша О. Вплив просвітницьких ідей П. Чубинського на громадську, освітню та наукову діяльність подружжя Русових Україна в етнокультурному вимірі століть. До 175-річчя з дня народження видатного українського етнографа Павла Чубинського. Зб. наук. праць. Відповід. редактор П. М. Чернега. К., Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 135–143.

14. Зубченко С. Національно-патріотичні ідеї «народництва» у науковій діяльності Павла Платоновича Чубинського Україна в етнокультурному вимірі століть. До 175-річчя з дня народження видатного українського етнографа Павла Чубинського. Зб. наук. праць. Відповід. редактор П. М. Чернега. К., Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 70–81.
15. Шип Н. А. Тарас Шевченко, Павло Чубинський – духовні символи українства. К.: Світ Успіху, 2014. 120 с.
16. Шип Н. А. Чубинський Павло Платонович – поборник етнонаціональних прагнень українців. До 175-річчя з дня народження видатного українського етнографа Павла Чубинського. Зб. наук. праць. Відповід. редактор П. М. Чернега. К., Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 27–47.
17. Іванова Л. П. Чубинський та Київська громада (60-ті роки XIX ст.). *Наука і суспільство*. 2015. № 9/10. С. 2–8.
18. Шаров І. Ф. Чубинський Павло Платонович (1839-1884) [Текст] : Етнограф, фольклорист, поет. Шаров І. 100 видатних імен України. К., 1999. С. 458–463.
19. Шпак В. Його дослідження стали улюбленими книжками Лесі Українки : 175 років тому народився автор Гімну нашої держави Павло Чубинський. *Урядовий кур'єр*. 2014. 28 січня. С. 8.
20. Коляда І. Науково-культурницька та громадська діяльність П. Чубинського. *Історія в сучасній школі : науково-методичний журн.* 2012. № 11/12. С. 49–51.
21. Черкаська Г. На засланні Чубинський провів майже сім років. *Українське слово*. 2015. 4–10 лютого. С. 14.
22. Зиль А. Наукова діяльність П. П. Чубинського на засланні в Архангельській губернії (1862–1869 рр.). До 175-річчя з дня народження видатного українського етнографа Павла Чубинського. Зб. наук. праць. Відповід. редактор П. М. Чернега. К., Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 11–27.
23. Шпак В. Павло Чубинський. Забута доля. *Урядовий кур'єр*. 2006. 23 вересня. С. 10.
24. Маурітсон М. Павло Чубинський підняв українську етнографічну науку на європейський рівень. *Українське слово*. 2012. 25 квітня – 1 травня. С. 12.
25. Телегуз А. Життєвий шлях та наукова етнографічна діяльність П. Чубинського: етапи і здобутки Україна в етнокультурному вимірі століть. До 175-річчя з дня народження видатного українського етнографа Павла Чубинського. Зб. наук. праць. Відповід. редактор П. М. Чернега. К., Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 60–70.
26. Мудрість віків: українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського : у 2 кн. / П. П. Чубинський; упоряд. С. К. Гаркавий, Ю. О. Іванченко. Київ : Мистецтво, 1995. Кн. 1. 1995. 224 с.
27. Остапенко О. Павло Чубинський: нариси біографії і наукової творчості [Текст]. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 4. С. 91–97.
28. Тимчик Н. Етнографічні надбання членів Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства. *Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. Секція 1. Теоретичні проблеми етнології*. К., 1999. С. 79–83.
29. Павло Чубинський [Текст]. *Чумацький шлях*. 2009. № 1. С. 8–9.
30. Мішанчук Н. Українські інтелектуальні комунікації М. Лисенка у складі Південнозахідного відділу Російського географічного товариства (1873–1876). *Грані*. Т. 24. № 10. 2021. С. 41–53.
31. Скрипник Г. Народознавча спадщина Павла Чубинського з погляду сучасної етнології. *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 2. С. 4.
32. Петрук Н. Південно-Західний Відділ Російського Географічного Товариства в суспільно-політичному русі України у другій половині XIX століття. Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01. К., 2002. 17 с.
33. Коляда І. «...Розбуркав національну свідомість багатьох млявих, пригнічених українців» (до 135-річчя заснування Південно-Західного Відділу Імператорського Російського Географічного Товариства). *Історія в сучасній школі : науково-методичний журнал*. 2008. № 1. С. 6–12.
34. Коляда І. «Он умел метко наблюдать народный обычай, схватывая его существенные черты». П. П. Чубинський: науково-культурницька та громадська діяльність. *Історія в школі*. 2012. № 2. С. 9–14.

REFERENCES

- Chubinskiy P.P. (1877) Trudyi etnograficheskoye-statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-russkiy kray, snaryazhennoy Imperatorskim Russkim Geograficheskim Obschestvom. Yugo-Zapadnyiy otdel. Materialy i issledovaniya : [Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the Western Russian region, equipped by the Imperial Russian Geographical Society. South-Western department. Materials and studies] v 7 t. Sankt-Peterburg : [b.i.], 1872–1878. SPb. T. 7. Vyip. 2 : [Malorussiyi Yugo-Zapadnogo kraya] / izd. pod nablyudeniem P. A. Giltebrandta. P. 343–608. [in Russian].
- (1873) Zapiski Yugo-Zapadnogo otdela Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obschestva. [Notes of the South-Western Department of the Imperial Russian Geographical Society]. V 2-h t. Kiev, Tipografiya Universiteta Sv. Volodimira. T. 1. 366 p. [in Russian].
- Kistyakovskiy A. (1884) Pavel Chubinskiy. Nekrolog. [Pavel Chubynskiy. Obituary]. Kievskaya starina. T. 8. P. 343–350. [in Russian].
- Rusova S. (1937) Moi spomyny. [My memories]. Lviv: Khortytsia. 284 p. [in Russian].
- Zyl A. (2013) Pavlo Chubynskiy: enerhiia dushi ta rozum : [pro tvor. shliakh vydat. ukr. narodoznavtsia, etnohrafa, poeta Pavla Chubynskoho]. [Pavlo Chubynsky: energy of the soul and mind: [about the work. way out Ukrainian folklorist, ethnographer, poet Pavlo Chubynskiy]. Den. 1–2 liutoho. P. 8. [in Ukrainian].
- Zyl A. (2009) Vin sam vyzvolyv sebe iz zaslannia : [do 170-richchia vid dnia narodzh. Pavla Chubynskoho]. [He freed himself from exile: [to the 170th anniversary of his birth. Pavlo Chubynskiy]. Dzerkalo tyzhnia. 24 sichnia. P. 9. [in Ukrainian].

7. Cherednychenko D. (2004) Bezsmertne slovo poeta yak osnova narodnoi pisni i Derzhavnoho himnu Ukrainy [Notes, rukopys] : [Do 165-richchia vid dnia narodzhennia Pavla Chubynskoho]. [The immortal word of the poet as the basis of the national song and the National Anthem of Ukraine [Notes, manuscript]: [To the 165th anniversary of the birth of Pavel Chubynskiy]. Narodna tvorchist ta etnografia. № 1/2. P. 18–21. [in Ukrainian].
8. Berezovska O. V. (2015) Pavlo Chubynskiy u hromadivskomu seredovyshchi druhoi polovyny XIX st. (za spohadamy suchasnykiv). [Pavlo Chubynskiy in the community environment of the second half of the 19th century. (according to the memories of contemporaries)]. Arkhivy Ukrainy. № 2. P. 69-79. [in Ukrainian].
9. Skrypnyk H. A. (2009) Pivdenno-Zakhidnyi viddil RHT: novatorski doslidnytski praktyky i naukovo-orhanizatsiini zdobutky. [The South-Western Department of RGT: innovative research practices and scientific and organizational achievements]. Narodna tvorchist ta etnografia. № 6. P. 58–77. [in Ukrainian].
10. Cherednychenko D. (2005) Pavlo Chubynskiy. [Pavlo Chubynskiy]. Kyiv: Alternatyvy. 374 p. [in Ukrainian].
11. Kapeliushnyi V. P., Kazakevych H. M., Chernyshchuk N. V. (2013) Ukrainska etnolohiia u yevropeiskomu konteksti (druha polovyna XIX st. – 20-ti rr. XX st.). [Ukrainian ethnology in the European context (the second half of the 19th century – the 20s of the 20th century)]. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD». 208 p. [in Ukrainian].
12. Dudko V. (1999) Pavlo Chubynskiy i literaturnyi fond [Tekst]. [Pavlo Chubynskiy and the literary fund [Text]]. Kyivska starovyna : Naukovi istoriko-filolohichni zhurnal. № 1. P. 165–175. [in Ukrainian].
13. Illiusha O. (2014) Vplyv prosvitnytskykh idei P. Chubynskoho na hromadsku, osvitu ta naukovu diialnist podruzhzhia Rusovykh Ukraina v etnokulturnomu vymiri stolit. [The influence of P. Chubynskiy's educational ideas on the public, educational and scientific activities of the Rusov couple Ukraine in the ethno-cultural dimension of the centuries] Do 175-richchia z dnia narodzhennia vydatnoho ukrainskoho etnografa Pavla Chubynskoho. Zb. nauk. prats. Vidpovid. redaktor P. M. Cherneha. K., Natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni M. P. Drahomanova. P. 135–143. [in Ukrainian].
14. Zubchenko S. (2014) Natsionalno-patriotychni idei «narodnytstva» u naukovii diialnosti Pavla Platonovycha Chubynskoho Ukraina v etnokulturnomu vymiri stolit [National-patriotic ideas of “populism” in the scientific activity of Pavel Platonovych Chubynskiy Ukraine in the ethno-cultural dimension of the centuries. To the 175th anniversary of the birth of the outstanding Ukrainian ethnographer Pavlo Chubynskiy]. Do 175-richchia z dnia narodzhennia vydatnoho ukrainskoho etnografa Pavla Chubynskoho. Zb. nauk. prats. Vidpovid. redaktor P. M. Cherneha. K., Natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni M. P. Drahomanova. P. 70–81. [in Ukrainian].
15. Shyp N.A. (2014) Taras Shevchenko, Pavlo Chubynskiy – dukhovni symvoly ukrainstva. [Taras Shevchenko, Pavlo Chubynskiy – spiritual symbols of Ukraine]. K.: Svit Uspikhu. 120 p. [in Ukrainian].
16. Shyp N.A. (2014) Chubynskiy Pavlo Platonovych – pobornyk etnonatsionalnykh prahnen ukrainsiv [Pavlo Platonovych Chubynskiy is a champion of ethno-national aspirations of Ukrainians]. Do 175-richchia z dnia narodzhennia vydatnoho ukrainskoho etnografa Pavla Chubynskoho. Zb. nauk. prats. Vidpovid. redaktor P. M. Cherneha. K., Natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni M. P. Drahomanova. P. 27–47. [in Ukrainian].
17. Ivanova L. P. (2015) Chubynskiy ta Kyivska hromada (60-ti roky XIX st.). [Chubynskiy and Kyiv communities (60s of the XIX century)]. Nauka i suspilstvo. № 9/10. P. 2–8. [in Ukrainian].
18. Sharov I. F. (1999) Chubynskiy Pavlo Platonovych (1839-1884) [Tekst] : Etnograf, folkloryst, poet [Chubynskiy Pavlo Platonovych (1839-1884) [Text]: Ethnographer, folklorist, poet]. Sharov I. 100 vydatnykh imen Ukrainy. K. P. 458–463. [in Ukrainian].
19. Shpak V. (2014) Yoho doslidzhennia staly uliublennymi knyzhkami Lesi Ukrainky : 175 rokiv tomu narodysvia avtor Himnu nashoi derzhavy Pavlo Chubynskiy. [His research became Lesya Ukrainka's favorite books: 175 years ago, Pavlo Chubynskiy, the author of the Anthem of our country, was born]. Uriadovy kurier. 28 sichnia. P. 8. [in Ukrainian].
20. Koliada I. (2015) Naukovo-kulturnytska ta hromadska diialnist P. Chubynskoho [Scientific, cultural and social activities of P. Chubynskiy]. Istoriia v suchasni shkoli : naukovo-metodychnyi zhurn. 2012. № 11/12. P. 49–51. [in Ukrainian].
21. Cherkaska H. Na zaslanni Chubynskiy proviv maizhe sim rokov. [Chubynskiy spent almost seven years in exile]. Ukrainske slovo. 4–10 liutoho. P. 14. [in Ukrainian].
22. Zyl A. (2014) Naukova diialnist P.P.Chubynskoho na zaslanni v Arkhangel'skii hubernii (1862–1869 rr.). Do 175-richchia z dnia narodzhennia vydatnoho ukrainskoho etnografa Pavla Chubynskoho. Zb. nauk. prats. Vidpovid. redaktor P. M. Cherneha. [Scientific activity of P.P. Chubynskiy in exile in Arkhangel'sk province (1862–1869). To the 175th anniversary of the birth of the outstanding Ukrainian ethnographer Pavlo Chubynskiy]. K., Natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni M. P. Drahomanova. P. 11–27. [in Ukrainian].
23. Shpak V. (2006) Pavlo Chubynskiy. Zabuta dolia. [Pavlo Chubynskiy. Forgotten fate]. Uriadovy kurier. 23 veresnia. P. 10. [in Ukrainian].
24. Mauritsson M. (2012) Pavlo Chubynskiy pidniav ukrainsku etnografichnu nauku na yevropeiskiy riven. [Pavlo Chubynskiy raised Ukrainian ethnographic science to the European level]. Ukrainske slovo. 25 kvitnia – 1 travnia. P. 12. [in Ukrainian].
25. Telehuz A. (2014) Zhyttievyi shliakh ta naukova etnografichna diialnist P.Chubynskoho: etapy i zdobutky Ukraina v etnokulturnomu vymiri stolit. Do 175-richchia z dnia narodzhennia vydatnoho ukrainskoho etnografa Pavla Chubynskoho. [The life path and scientific ethnographic activity of P. Chubynskiy: stages and achievements of Ukraine in the ethnocultural dimension of the centuries. To the 175th anniversary of the birth of the outstanding Ukrainian ethnographer Pavlo Chubynskiy]. Zb. nauk. prats. Vidpovid. redaktor P. M. Cherneha. K., Natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni M. P. Drahomanova. P. 60-70. [in Ukrainian].
26. (1995) Mudrist vikiv: ukrainske narodoznavstvo u tvorchii spadshchyni Pavla Chubynskoho : [Wisdom of the ages: Ukrainian folklore in the creative heritage of Pavlo Chubynskiy] u 2 kn. / P. P. Chubynskiy; uporiad. S. K. Harkavyi, Yu. O. Ivanchenko. Kyiv: Mystetstvo. Kn. 1. 224 p. [in Ukrainian].

27. Ostapenko O. (2004) Pavlo Chubynskyi: narysy biohrafii i naukovoï tvorchosti [Tekst]. [Pavlo Chubynskyi: essays of biography and scientific creativity [Text]]. Narodna tvorchoist ta etnohrafia. № 4. P. 91–97. [in Ukrainian].
28. Tymchyk N. (1999) Etnohrafichni nadbannia chleniv Pivdenno-Zakhidnoho Viddilu Rosiiskoho Heohrafichnoho Tovarystva. [Ethnographic assets of members of the South-Western Department of the Russian Geographical Society. Ethnic history of the peoples of Europe]. Etnichna istoriia narodiv Yevropy: Zbirnyk naukovykh prats. Sektsiia 1. Teoretychni problemy etnologii. K. P. 79–83. [in Ukrainian].
29. (2009) Pavlo Chubynskyi [Tekst]. [Pavlo Chubynskyi [Text]]. Chumatskyi shliakh. № 1. P. 8–9.
30. Mishchanchuk N. (2021) Ukrainski intelektualni komunikatsii M. Lysenka u skladi Pivdennozakhidnoho viddilu Rosiiskoho heohrafichnoho tovarystva (1873-1876). [Ukrainian intellectual communications of M. Lysenko as part of the Southwestern Department of the Russian Geographical Society (1873-1876)]. Hrani. T. 24. № 10. P. 41–53. [in Ukrainian].
31. Skrypnyk H. (2009) Narodoznavcha spadshchyna Pavla Chubynskoho z pohliadu suchasnoi etnologii. [The ethnographic heritage of Pavel Chubynsky from the point of view of modern ethnology]. Narodna tvorchoist ta etnohrafia. № 2. P. 4. [in Ukrainian].
32. Petruk N. (2002) Pivdenno-Zakhidnyi Viddil Rosiiskoho Heohrafichnoho Tovarystva v suspilno-politychnomu rusi Ukrainy u druhii polovyni XIX stolittia. [The South-Western Department of the Russian Geographical Society in the social and political movement of Ukraine in the second half of the 19th century]. Avtoref. dys. kand. ist. nauk: 07.00.01. K. 17 p. [in Ukrainian].
33. Koliada I. (2008) «...Rozburkav natsionalnu svidomist bahatokh mliavykh, pryhnichenykh ukrainsiv» (do 135-richchia zasnuvannia Pivdenno-Zakhidnoho Viddilu Imperatorskoho Rosiiskoho Heohrafichnoho Tovarystva). [“...Stirred up the national consciousness of many lethargic, depressed Ukrainians” (to the 135th anniversary of the founding of the South-Western Branch of the Imperial Russian Geographical Society)]. Istoriiia v suchasniï shkoli : nauково-metodychnyi zhurnal. № 1. P. 6–12. [in Ukrainian].
34. Koliada I. (2012) “On umel metko nablyudat narodnyi obychay, shvatyvaya ego suschestvennyie cherty”. P. P. Chubynskyi: nauково-kulturnytska ta hromadska diialnist. [“He was able to accurately observe folk customs, grasping its essential features”. P. P. Chubynskyi: scientific, cultural and social activities]. Istoriiia v shkoli. № 2. P. 9–14. [in Ukrainian].